

№ 32 (2022) С. 96–103

National Academy of Fine Arts and Architecture Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art»

ISSN 2411–3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 7.071.1(477)«19»Рибачук/Мельніченко

ORCID ID: 0000-0002-7264-0205

ORCID ID: 0000-0001-6221-7916

DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2022-32-13>

Рада Михайлова

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри дизайну інтер'єру і меблів
Київського національного університету технологій та дизайну
radami1818@gmail.com*

Роман Петрук

*заслужений діяч мистецтв України, доцент,
виконувач обов'язків завідувача кафедри монументально-декоративного
і сакрального мистецтва
Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва
і дизайну імені Михайла Бойчука
artromanpetruk@gmail.com*

АДА РИБАЧУК ТА ВОЛОДИМИР МЕЛЬНІЧЕНКО: ЦИКЛ «БРОНЗОВІ ОБРАЗИ В ПРОСТОРІ СВІТУ» ЯК СВІТОГЛЯДНО-ПРЕДМЕТНА СИСТЕМА

Анотація. У статті розглядаються місце та значення образотворчого циклу «Бронзові образи в просторі Світу» в художньому доробку знаних українців, мистців-нонконформістів Ади Рибачук та Володимира Мельніченка, чия творча доля в радянські часи в силу потужної креативності була драматичною. Простежено етапи формування й становлення проблематики циклу, його історичні віхи та перетворення творчих вражень у низку художніх творів. Визначено ідейно-змістовні, образно-тематичні, техніко-технологічні властивості художнього світогляду майстрів.

Проаналізовані художні твори, що характеризують різне призначення, місцезнаходження, формально-технологічне виконання, образно-ідейне спрямування, засвідчують, що зазначений цикл за всієї його різноманітності являє цілісну світоглядно-предметну систему як взаємодію та множинну різноманітних взаємопов'язаних елементів. Один бік взаємодії проходив екстраверсивно – до зовнішнього середовища, інший – інтроверсивно, до особистості мистця. Означену систему становлять живописні твори монументального характеру (керамічні настінні та підлогові композиції, декор колон), твори станкового мистецтва (керамічні панно, живописні полотна), твори дрібної пластики (тарелі та чаші) декоративного характеру й ужиткового призначення. Усі разом вони унаочнюють світобачення художників, у яких конкретні враження та уявлення переростають у різноманітні за змістом та характером мистецькі витвори. Утілені в художніх формах, темах та ідеях, «Бронзові образи в просторі Світу» засвідчують досягнення мистцями природного Космосу у калейдоскопічності подій та варіативності рішень.

Підсумовано, що творчість Ади Рибачук та Володимира Мельніченка потребує подальшого наукового вивчення як зразок багатогранності, художнього розмаїття та творчої волі.

Ключові слова: художня культура України, дрібна пластика, декоративно-прикладне мистецтво, керамічні витвори, Ада Рибачук, Володимир Мельніченко.

ADA RYBACHUK AND VOLODYMYR MELNICHENKO:
THE CYCLE "THE BRONZE IMAGES IN THE WORLD SPACE"
AS A WORLDVIEW AND OBJECTIVE SYSTEM

Rada Mychailova, Roman Petruk

Abstract. *The article examines the place and the meaning of the sculptural cycle «The Bronze Images in the World Space» in the artistic works of the prominent Ukrainians, nonconformist artists Ada Rybachuk and Volodymyr Melnichenko. Their artistic destiny, during the Soviet period, was dramatic due to the powerful creativity. The article follows the stages of the formation and the establishment of the cycle, its problematic, its historic milestones and gradual transformation into a number of artistic works. The study defines their ideological, informative, imaginative, thematic, technique and technological properties.*

The analyzed works of art, which characterize different purpose, location, formal and technological execution, imaginative and ideological direction, testify that the indicated cycle with all its diversity represents a complete worldview and objective system as an interaction and a set of disparate interrelated elements. One side of the interactions was extroverted – towards the external environment, the other – introverted, towards the personality of the artist. The specified system consists of paintings of a monumental nature (ceramic wall and floor compositions, column decoration), works of easel art (ceramic panels, paintings), works of fine plastic (plates and bowls) of a decorative nature and utilitarian purpose. All together, they visualize the worldview of artists, in which specific impressions and ideas grow into works of art that are diverse in content and character. Embodied in artistic forms, themes and ideas, «Bronze Images in the World Space» testify to the artists' understanding of the natural Cosmos in the kaleidoscopic nature of events and the variability of solutions.

The article summarizes that the creative work of Ada Rybachuk and Volodymyr Melnichenko needs further scientific study as an example of versatility, artistic diversity and creative will.

Key words: *artistic culture of the Ukraine, fine plastics, Arts and crafts, ceramic works, Ada Rybachuk, Volodymyr Melnichenko.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження творчості Ади Рибачук та Володимира Мельніченка зумовлена переходом сучасного українського мистецтва з регіонального явища, яким воно було до 1991 р., у розряд феноменів світової культури, нерозривно пов'язаним із розширенням меж свого впливу на сфери художньої діяльності та розумінням нових творчих процесів. Даний перехід наочно спостерігається під час аналізу еволюції творчості провідних українських мистців ХХ–ХХІ ст., якими саме й були А. Рибачук та В. Мельніченко. Адже складна природа художньої творчості змінюється разом із динамікою змін суспільства і культури, позначеної складною структурою, що еволюціонує й трансформується на тлі інших об'єктивних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчій діяльності Ади Рибачук та Володимира Мельніченка присвячено значну кількість публікацій.

Творчість майстрів, процеси становлення їх як особистостей у 1950–1960-х рр., зокрема як мистців, що протистояли радянським ідеологічним доктринам, розглядали М. Жулинський [5], Н. Горова [1, с. 41–48; 2, с. 33–48; с. 3, 38–49], якими досліджено сторінку драматичної історії художників.

Значну кількість публікацій, присвячених знаному дуету мистців, становлять дослідження

їхніх монументальних творів. Так, Н. Корчина присвятила статті пам'яткам у київському Бабиному Яру та в Національному історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили» [7, с. 99–100; 6, с. 83–84], розглянувши внесок А. Рибачук та В. Мельніченка в образотворчу культуру радянської України. Н. Горова присвятила окрему публікацію художній кераміці, якій належало значне місце у творчості художників [4, с. 16–20]. Цикл «Бронзові образи в просторі Світу», представлений на виставці у Палаці дітей та юнацтва міста Києва у 2019 р., проаналізував Р. Петрук [12, с. 133–134], показавши його значення для прийдешніх поколінь мистців.

Значний зміст для розуміння творчості художників, їхнього способу мислення та практичного втілення ідей, у тому числі технічного виконання робіт, мають авторські публікації А. Рибачук та В. Мельніченка, які ділилися задумами та секретами своєї творчої лабораторії [13; 14; 8]. Серед джерел суттєвим є інтерв'ю Р. Петрука, взяте у майстра в лютому 2022 р. [9].

Аналіз робіт творчого тандему талановитих художників уміщують узагальнюючі праці українських науковців О. Петрової [11], О. Роготченка [16, с. 103–110; 15], Л. Смирної [17], які розглянули їхню творчу діяльність у контексті подій та явищ українського мистецтва ХХ ст.

Теоретичні аспекти творчості, необхідні для визначення категоріальних аспектів побудовання світоглядно-предметної системи творчості А. Рибачук та В. Мельніченка, висвітлюють праці Р. Михайлової [10, с. 143–152].

Мета статті — розглянути особливості формування художнього циклу «Бронзові образи в просторі Світу» та його подальший змістовно-ментальний вплив на творчість майстрів як основи їхньої світоглядно-предметної системи.

Виклад основного матеріалу. Ада Федорівна Рибачук (1931–2010) та Володимир Володимирович Мельніченко (нар. 1932) — творчий тандем українських мистців-нонконформістів, які створили унікальний художній світ. Живописці за фахом, вони працювали як графіки, скульптори, архітектори, кінематографісти, поети, виявляючи творчу універсальність та креативність. Енергійні, натхненні, цілеспрямовані у творчому леті, вони є легендарними постатями українського мистецтва другої половини ХХ ст. Їхній спільний псевдонім «АРВМ», яким вони підписували роботи, став знаком таланту й неповторності.

Випускники Київської художньої школи ім. Т. Г. Шевченка (1951 р., нині Київський державний художній ліцей імені Т. Г. Шевченка) та факультету живопису Київського державного художнього інституту (1957 р., КДХІ, нині НАОМА — Національна акаде-

мія образотворчого мистецтва і архітектури), А. Рибачук та В. Мельніченко пройшли школу майстерності у корифеїв українського живопису О. Шовкуненка (1884–1974) та К. Трохименка (1885–1979). Свою переддипломну практику у 1954 р. вони розгорнули на острові Колгуєв, на берегах Баренцового моря, де створили сотні робіт про життя, народний світогляд та філософію ненців. Романтична подорож була своєрідним проявом внутрішньої потреби свободи, про що свідчать «Острівні щоденники» АРВМ — своєрідний літопис у малюнках, який став основою низки творів: портретів, пейзажів, сюжетних картин, скульптурних творів. Матеріал, зібраний на Півночі, став також основою циклу «Бронзові образи в просторі Світу» (іл. 1), що виявився багато у чому визначальним для мистців.

Серія з понад двадцяти скульптур, розміром більше кубометра кожна, відобразила шлях мистців до пізнання тисячолітньої культури північних народів, позначеної особливим морально-етичним кодексом стосунків людини з одухотвореною поетизованою природою, сакралізацією земного буття, усвідомленням макрокосму та мікрокосму людини, яка перебуває серед безмежних снігів, моря, небес, північного тваринного світу [12, с. 133].

Задум циклу виник у 1982 р. Його появі сприяли кілька подій, що відбулися у житті мистців. Одним із них стало знищення рельєфів

Іл. 1. В. Мельніченко та Р. Петрук. Експозиція «Бронзові образи в просторі Світу» в Музеї-майстерні АРВМ, Київ. 2017. [З архіву Р. Петрука]

знаменитої нині «Стіни Пам'яті» на Байковому кладовищі у Києві — модерністського символічного горельєфу, присвяченого драмі переходу людини від життя до смерті. Його драматична доля виявила у мистців розуміння необхідності зберегти творчі набутки у монументальній пластиці. Переживши потрясіння, вони продовжили роботу зі скульптурними формами у галузі художньої кераміки. У 1960–1961 рр. Ада Рибачук та Володимир Мельніченко втілили новий творчий проєкт, створивши керамічне оздоблення Київського центрального автовокзалу. Це десять мозаїчних панно з кераміки для стін та облицювання колон фойє кольоровими цементами. Зображення київських міських пейзажів, автотрас з автомобілями та автобусами, поєднані з неперевершеною пластикою та колористичним рішенням твору, невловимо нагадує північне сяяння неба та безкінечну круговерть світу — природних та неприродних явищ, що так глибоко відображає північний фольклор. Присутній у творах простір, сонячний вітер, їх переливчаста поверхня нагадують веселку тундри, сонце та саяво снігів у плині часу, що наче розчинилися у реаліях вічного міста Києва.

Прямим наслідком вражень від поїздки на Північ можна назвати ще одну творчу розробку А. Рибачук та В. Мельніченка 1960-х років. Це Київський палац дітей та юнацтва, інтер'єри якого також прикрасили мозаїчні та керамічні панно, а екстер'єр — комплекс мозаїчних композицій фонтанів із басейнами «Сонце, Зорі та Сузір'я». Спираючись на образи українського

народного мистецтва, А. Рибачук та В. Мельніченко створили сповнений радості яскравий мальовничий світ чарівних музик, вічних зір та світил, рослинно-тваринного світу в душі народних майстрів. У композиціях, де втілено уявлення про неподільність світу природи та людей, — близькість українців до розуміння світу північними народами. Водночас у підході А. Рибачук та В. Мельніченка до художнього завдання є загальносвітова «транскрипція» теми дитинства, що зрозуміло зі спостереження, наприклад, композиції «Діти світу», розташованої на першому поверсі Палацу. І хоча ми не побачимо прямого наслідування італійських майстрів доби Відродження, неможливо не пригадати, наприклад, твори Адреа делла Роббіа (1435–1525), автора керамічних медальйонів із зображенням немовлят у пелюшках на фасаді Оспедале дельї Інноченті Ф. Брунелескі у Флоренції.

У 1980-х роках фонтан «Сонце, Зорі та Сузір'я» з рельєфами та мозаїками площею 713 квадратних метрів перестав функціонувати. Оновлений завдяки клопотанню київської мерії випускниками та студентами НАОМА під керівництвом В. Мельніченка, він був наново відкритий у 2019 р. Цю подію супроводжувала виставка з 13 керамічних творів АРВМ «Бронзові образи в просторі Світу», що засвідчила зв'язок комплексу творів Палацу дітей та юнацтва з північними народітками мистців.

Із загальної системи «Бронзових образів у просторі Світу» неможливо виключити також серію керамічних чаш і тарелів, які

Іл. 2. В. Мельніченко та А. Рибачук із «Чашами на здоров'я». (З архіву АРВМ)

являють собою оригінальну серію з понад сотні витворів, кожний з яких — неповторний та оригінальний. Свої чашки мистці класифікували як «Чаші на здоров'я» (іл. 2). Технологічно вони є справжнім скульптурним твором — їх ліпили вручну, без використання гончарного кола за принципом творів дрібної пластики. За задумом авторів, вони мали бути посланнями до свого, часто конкретного володаря, отже, кожна з них мала текстуальне повідомлення-віншування [9, с. 4], що являло собою своєрідний декор у вигляді текстів різними мовами, цитат, віршованих рядків. Створені для людей, які розділяли їхній світогляд та підтримували в драматичні часи, ці витвори мали своїми адресатами М. Амосова, М. Бажана, С. Голованівського, В. Гусева, В. Некрасова, Л. Первомайського, Л. Скорик та ін. На чаші «Здоров'я Олені» (1984–1985) читаємо: «Щоб я шукав тебе й не мав спокою, щоб знов я йшов без жури і без тям до дальньої весни». Двоярусну чашу 1984 р. прикрашають рядки: «Я бачив обрій — він вже голубів, я бачив світ, я пив його вино. Я зрозумів — мені не все одно, не байдуже мені, яким він буде, світ, і цвіт його рясний, і стиглий плід». Текстуальні композиції рельєфного орнаменту включали також анімалістичні та антропоморфні, часто міфологічні образи, фольклорні мотиви та елементи тощо.

Це були герої українських казок, фантастичні герої, близькі образам М. Примаченко, елементи українського пейзажу чи архітектури. Часто тут зустрічаються зображення козака Мамаю, одного з найвідоміших фольклорних героїв України, доволі небезпечних для відтворення у радянський час. Також на тарелях АРВМ часто зображувався Арлекін — герой італійської Комедії масок — спритний та винахідливий слуга з народу, який керує своїм паном. На тарелі «Саву Голованівського вітають в травні 1985 друзі» (іл. 3) зображена «Берегиня», що композиційно тяжіє до центрального образу композиції «Стіни Пам'яті». Її фігура виступає помаранчевим кольором на бірюзовому тлі, у відтінках яких прочитуються видозмінені жовтий та блакитний — на той час заборонені владою як кольори націоналістичної символіки. Навколо неї — рядки: «Не кров'ю братерською рідна людина людині — нас віра братає, хоч, може, й одвіку чужі; не в пісні безсмертя поета — а в довгій стежині, яку за життя протоптав од душі до душі. Сава Голованівський».

Іл. 3. А. Рибачук, В. Мельніченко. Таріль «Саву Голованівського вітають в травні 1985 друзі». 1985. 40х40 см. (З колекції Р. Петрука)

Прикметно, що саме образ «Берегині» нате-пер є єдиним фрагментом «Стіни Пам'яті», звільненим з-під бетону. Ініціатором акції у 2021 р. виступив «Фонд збереження культурної спадщини Ади Рибачук та Володимира Мельніченка» (іл. 4).

Варто також зазначити, що частина ідей та задумів, отриманих від перебування на Півночі, знайшла втілення у інших циклах, серіях та окремих роботах, що виконувалися в інших матеріалах. Синтез антропоморфних та зооморфних мотивів, що передається через шанування тотему, відчуття стихій як природного, притаманного північним народам, світобачення, образна полістилістика ментальної медитації острівних шаманів, сповнена розумінням глибинного взаємозв'язку людини

Іл. 4. А. Рибачук, В. Мельніченко. Берегиня. Фрагмент «Стіни Пам'яті». Байковий цвинтар, Київ. 2021. (Світлина Р. Петрука)

з природою, не зникала у живописних творах Ади та Володимира [12, с. 133] від 1960-х років. Це були портрети представників Півночі, надалі — твори інших жанрів, наприклад пейзажі, як живописний твір «На Камчатці» (1977).

Фактично північні мандри сформували одну з ліній їхньої творчості, що виникла після першої арктичної практики терміном у чотири місяці (червень — вересень 1954 р.) і продовжилася після другої експедиції (1955—1956 рр.), коли педагогами КДХІ були затверджені теми та ескізи їхніх дипломних картин на тему буття остров'ян-ненців. Написання дипломних творів у природному середовищі полярної ночі у листопаді 1955 — лютому 1956 р. при світлі десятих гасових ламп — «Випробування» («Ініціація»; 178x432 см) Ади Рибачук та «Перше вересня» (200x350 см) Володимира Мельніченка [9, с. 3], їх захист, запланований на 20 червня 1956 р. і перенесений рішенням Вченої ради КДХІ на 10 квітня 1957 р. внаслідок неможливості повернення молодих художників із-за скутості Баренцового моря льодами впродовж п'яти місяців стали етапом творчого життя мистців, що залишався важливим упродовж наступних десятиліть. Захист у вигляді персональної виставки художників в актовій залі КДХІ, де було представлено 240 робіт [14, с. 47—48], став початком розгортання цієї теми як однієї з провідних у їхній творчості, проектом, який надалі отримав багато втілень.

Так, наприклад, 185 робіт, подарованих у 1959 р. мистцями жителям Нар'ян-Мару з нагоди 30-річчя Ненецького національного округу, стали основою першого в Арктиці

художнього музею (нині Ненецький краєзнавчий музей), а низка експедиційних етюдів, що зберігається на кафедрі живопису та композиції НАОМА, становлять безцінний фонд зразків плерного живопису для вивчення студентами й колегами з погляду методів малювання в екстремальних умовах.

Висновки. Образотворчий цикл «Бронзові образи в просторі Світу» Ади Рибачук та Володимира Мельніченка є важливою частиною доробку мистців. Демонструючи твори різного призначення, місцезнаходження, формально-технологічного виконання, образно-ідейного спрямування, цей цикл уміщує низку досить різних творів, що всі разом становлять систему. Під нею ми розуміємо множину взаємопов'язаних елементів, що утворюють художню єдність, взаємодіють із середовищем і собою. Частина з них становлять живописні твори монументального характеру (керамічні настінні та підлогові композиції, декор колон), частину — станкового (керамічні панно, живописні полотна), низка творів належить до зразків дрібної пластики (тарелі та чаші) декоративного характеру та ужиткового призначення. Усе разом виявляє універсальне світобачення художників, де конкретні враження та уявлення переростають у різноманітні за змістом та характером мистецькі витвори, що засвідчують досягнення ними космічно-природного світу у його безмежній калейдоскопічності й варіативності.

Творчість Ади Рибачук та Володимира Мельніченка потребує подальшого наукового вивчення як зразок багатогранності, художнього розмаїття та творчої волі.

Список використаної літератури

1. Горова Н. В. Ада Рибачук, Володимир Мельніченко (АРВМ) як приклад відданості обраному шляху. Становлення творчих особистостей (1950—1960-ті). *Мистецтвознавство України*. 2014. Вип. 14. С. 41—48.
2. Горова Н. В. Мистецькі інтенції спротиву офіційній культурно-ідеологічній доктрині наприкінці 1950-х у творчості Ади Рибачук і Володимира Мельніченка. *Мистецтвознавство України*. 2015. Вип. 15. С. 33—48.
3. Горова Н. В. Супротиви українських митців офіційній доктрині методу соціалістичного реалізму на прикладі творчості Ади Рибачук та Володимира Мельніченка: Межа 1960-х. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. 2015. Вип. 15. С. 38—49.
4. Горова Н. В. Художня кераміка у творчості Ади Рибачук і Володимира Мельніченка. *Мистецтвознавство України*. 2016. Вип. 16. С. 16—20.
5. Жулинський М. Люди, що вирвалися із обмежень звичності: Українська інтелігенція періоду хрущовської «відлиги». *Літературна Україна*. 1996. 26 вересня.
6. Корчина Н. Меморативні твори в Бабиному Яру: 80 років конструювання колективної пам'яті про Катастрофу. *Дев'яті Платонівські читання* : тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ : НАОМА, 2021. С. 83—84.
7. Корчина Н. Рельєфи «Зламани крила» Ади Рибачук та Володимира Мельніченка в Національному історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили» — відлуння «Стіни Пам'яті». *Сьомі Платонівські читання* : тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ : НАОМА, 2019. С. 99—100.

8. Мельниченко В. В. Крик птаха III. Ада. Неспинна та нескорена. Київ : АДЕФ-Україна, 2011. 356 с.
9. Мельниченко В. В. Інтерв'ю з художником / бесіду вів Р. Петрук. Київ, 2022. 6 лютого. 4 с.
10. Михайлова Р. «Пластика» та «пластичність» як мистецтвознавчі категорії. *Мистецтвознавчі записки*. 2015. Вип. 28. С. 143–152.
11. Петрова О. Мистецтвознавчі рефлексії: історія, теорія та критика образотворчого мистецтва 70-х рр. XX ст. – початку XXI ст. : збірник статей / НаУКМА. Київ : Академія, 2004. 392 с.
12. Петрук Р. І. Виставка творів Ади Рибачук і Володимира Мельниченка «Бронзові образи в просторі Світу» в Палаці дітей та юнацтва міста Києва в червні – вересні 2019 року. *Сьомі Платонівські читання* : тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ : НАОМА, 2019. С. 133–134.
13. Рибачук А. Ф., Мельниченко В. В. Коли руйнується світ. Київ : Юрінформ, 1991. 80 с.
14. Рибачук А. Ф., Мельниченко В. В. Крик птаха V. Запахи землі. Київ : АДЕФ-Україна, 2013. 232 с.
15. Роготченко О. О. Мистецтвознавство: роздуми і життя. Київ : Фенікс, 2018. 788 с.
16. Роготченко О. Вітчизняний мистецький супротив 1950–1960-х. *Мистецтвознавство України*. 2015. Вип. 15. С. 103–110.
17. Смирна Л. В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві : монографія / Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ : Фенікс, 2017. 480 с.

References

1. Gorova N. V. Ada Rybachuk, Volodymyr Melnychenko (ARVM) yak pryklad viddanosti obranomu shlyakhu. Stanovlennya tvorchykh osobystosti (1950–1960-ti) [Ada Rybachuk, Volodymyr Melnychenko (ARVM) as an example of the dedication to the chosen path (1950–1960s)]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy* : zb. nauk. pr. In-tu problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy – *Art Research of Ukraine* : collection of the scientific works of the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv – Kyiv, 2014. Issue 14. P. 41–48 [in Ukrainian].
2. Gorova N. V. Mystetski intentsiyi sprotyvu ofitsyniy kulturno-ideolohichniy doctryni naprykintsi 1950-kh u tvorchosti Ady Rybachuk i Volodymyra Melnychenka [Artistic intentions of the resistance to the official cultural-ideological doctrine at the end of 1950s in the artistic work of Ada Rybachuk and Volodymyr Melnychenko]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy* : zb. nauk. pr. In-tu problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy – *Art Research of Ukraine* : collection of the scientific works of the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv – Kyiv, 2015. Issue 15. P. 33–48 [in Ukrainian].
3. Gorova N. V. Suprotyvy ukayinskykh mytsiv ofitsyniy doktryni metody sotsialistychnoho realizmu na prykladi tvorchosti Ady Rybachuk ta Volodymyra Melnychenka: Mezha 1960-kh [Resistance of the Ukrainian artists to the official socialistic realism method doctrine based on the example of the works by Ada Rybachuk and Volodymyr Melnychenko: Boundary of the 1960s]. *MIST: Mystetstvo, istoriya, suchasnist, teoriyya* : zb. nauk. pr. z mystetstvoznavstva i kulturolohiyi In-tu problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy – *AHMT: Art, history, modernity, theory* : collection of the scientific works of Art Studies and Culture Studies of the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv – Kyiv, 2015. Issue 15. P. 38–49 [in Ukrainian].
4. Gorova N. V. Khudozhnya keramika u tvorchosti Ady Rybachuk i Volodymyra Melnychenka [Artistic ceramics in the works by Ada Rybachuk and Volodymyr Melnychenko]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy* : zb. nauk. pr. In-tu problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy – *Art Research of Ukraine* : collection of the scientific works of the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv – Kyiv, 2016. Issue 16. P. 16–20 [in Ukrainian].
5. Zhulynskiy M. Lyudy, shcho vyrvalys iz obmezhenh zvychnosti: Ukrayinska intelihentsiya periodu khrushchovskoi “vidlyhy” [People that broke free of the modern limitations: Ukrainian intelligentsia during Khrushchev “thaw” period]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*. 1996, Sep. 26 [in Ukrainian].
6. Korchyna N. Memorativni tvory v Babynomy yaru: 80 rokiv konstruyuvannya kolektyvnoyi pamyati pro Katastrofu [Commemorative works at Babyn Yar: 80-year construction of the collective memory about the Catastrophe]. *Dev'yati Platonovski chytannya* : tezy dop. Mizhnar. nauk. konf. – *The ninth Platon's readings* : report theses of the International scientific conference. Kyiv : NAOMA – Kyiv : NAFAA, 2021. P. 83–84 [in Ukrainian].
7. Korchyna N. Reliyefy “Zlamani kryla” Ady Rybachuk ta Volodymyra Melnychenka v Natsionalnomu istoryko-memorialnomu zapovidnyku “Bykivianski mohyly” – vidlunnya “Stiny Pamyati” [Broken Wings reliefs by Ada Rybachuk and Volodymyr Melnychenko in Bykivnia Graves National Historic Memorial – Memory Walls echo]. *Syomi Platonovski chytannya* : tezy dop. Mizhnar. nauk. konf. – *The seventh Platon's readings* : report theses of the International scientific conference. Kyiv : NAOMA – Kyiv : NAFAA, 2019. P. 99–100 [in Ukrainian].

8. Melnychenko V. V. Kryk ptakha III. Ada. Nespyinna ta neskorema [Cry of the Bird III. Ada. Unstoppable and unconquered]. Kyiv : ADEF-Ukraine – *Kyiv : ADEF-Ukraine*. 2011. 356 p. [in Ukrainian].
9. Melnichenko V. V. Intervyu z khudozhnykom [Rukopus] / besidu viv R. Petruk [Interview with the artist [Manuscript] / conducted by R. Petruk]. Kyiv – *Kyiv*, 2022. Feb. 6, 4 p. [in Ukrainian].
10. Mykhailova R. “Plastyka” ta “Plastychnist” yak mystetstvoznachchi katehoriyi [“Plastics” and “Plasticity” as art studies categories]. *Mystetstvoznachchi zapysky : zb. nauk. pr. – Notes on Art Criticism : collected scientific works*. Kyiv – *Kyiv*, 2015. Issue 28. P. 143–152 [in Ukrainian].
11. Petrova O. Mystetstvoznachchi refleksiyi: istoriya, teoriya ta krytyka obrazotvorchoho mystetstva 70-kh rr. XX st. – pochatku XXI st. : zb. st. / NaUKMA [Art studies reflections: fine arts history theory and critics in the 70s of the XX – early XXI century. / National University of Kyiv-Mohyla Academy]. Kyiv : KM Akademiya – *Kyiv : Kyiv-Mohyla Academy*, 2004. 392 p. [in Ukrainian].
12. Petruk R. I. Vystavka tvoriv Ady Rybachuk i Volodymyra Melnychenka “Bronzovi obrazy v prostori svitu” v Palatsi Ditei ta yunatstva mista Kyieva v chervni–veresni 2019 roku [Bronze Images in the World Space exhibit of the works by Ada Rybachuk and Volodymyr Melnychenko at Kyiv Children and Youth Palace in June–September 2019]. *Syomi Platonovski chytannya : tezy dop. Mizhnar. nauk. konf. – The seventh Platon’s readings: report theses of the International scientific conference*. Kyiv : NAOMA – *Kyiv : NAFAA*, 2019. P. 133–134 [in Ukrainian].
13. Rybachuk A. F., Melnychenko V. V. Koly ruyinuyetsya svit [When the world is destroyed]. Kyiv : Yurinform – *Kyiv : Yurinform*, 1991. 80 p. [in Ukrainian].
14. Rybachuk A. F., Melnichenko V. V. Kryk ptakha V. Zapakhy zemli [Cry of the bird V. Smells of the land]. Kyiv : ADEF-Ukraine – *Kyiv : ADEF-Ukraine*, 2013. 232 p. : ill. [in Ukrainian].
15. Rohotchenko O.O. Mystetstvoznachstvo: Rozdumy i zhuttya [Art studies: thoughts and life]. Kyiv : Feniks – *Kyiv : Phoenix*, 2018. 788 p. [in Ukrainian].
16. Rohotchenko O. Vitchyznyanyi mystetskyi suprotyv 1950–1960-kh [Domestic artistic resistance in 1950–1960s]. *Mystetstvoznachstvo Ukrainy : zb. nauk. pr. In-tu problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy – Art Research of Ukraine : collection of the scientific works of the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine*. Kyiv – *Kyiv*, 2015. Issue 15. P. 103–110 [in Ukrainian].
17. Smyrna L. V. Stolittya nonkonformizmy v ukrayinskomu vizualnomu mystetstvi : monografiya / In-t problem suchas. mystetstva NAM Ukrainy [Nonconformity century in Ukrainian visual art] : monografiya / Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv : Feniks – *Kyiv : Phoenix*, 2017. 480 p. : ill. [in Ukrainian].

Подано до редакції 14.11.22